

ตำนานและพิธีกรรมต่อวาลีในบางชุมชนของสามจังหวัดชายแดนใต้ : การต่อรองและการผสมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาอิสลาม¹

MYTH AND RITES OF WALEE IN THE COMMUNITY OF THREE SOUTHERN BORDER PROVINCES : RESISTANCE AND INTEGRATION OF OLD IDEALISM AND ISLAM

วรรณุช หนูหมื่น / WANNA NUMUN

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่
DEPARTMENT OF EDUCATIONAL FOUNDATION, FACULTY OF LIBERAL ARTS,
PRINCE OF SONGKLA UNIVERSITY, HATYAI CAMPUS

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องความเชื่อต่อวาลีในสามจังหวัดชายแดนใต้ พบประเด็นสำคัญดังนี้

- 1) ตำนานวาลีทั้ง 4 สำนวน บ่งบอกว่าบรรพชนในพื้นที่นี้มีทั้งกลุ่มที่นับถือเทพทางธรรมชาติ อันเป็นคติดั้งเดิม และอีกกลุ่มที่นับถืออิสลามอันเป็นศาสนาที่เพิ่งรับเข้ามาใหม่
- 2) “การกลับกันของเรื่อง” และ“ชุดความคิด” ที่เป็น “ขั้วตรงข้าม” ในตำนานวาลีแต่ละสำนวนนั้น สะท้อนร่องรอยของการต่อรองที่จะนับถือศาสนาแตกต่างกันในภูมิภาคนี้เมื่อครั้งอดีต
- 3) ในตำนานวาลี เมื่อวิเคราะห์ความเข้าใจของบรรพชน โดยถอดรหัส orchestra score ตามหลักของ Lévi-Strauss เราจะพบการปฏิสังสรรค์ทางสังคม ทั้งการเห็นด้วย เห็นต่าง และขัดแย้งก่อนจะยอมรับศาสนาใหม่
- 4) พิธีกรรมและความศรัทธาต่อวาลีทั้งชาวบ้านไทยพุทธและมุสลิม ซึ่งอัตลักษณ์ของบางท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนใต้ ในชนบท ว่ามีการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาอิสลาม

คำสำคัญ : ความเชื่อดั้งเดิม ตำนาน พิธีกรรม วาลี สามจังหวัดชายแดนใต้ อิสลาม

Abstract

After the thorough study on the myth and rites of Walee in the community of three southern border provinces: resistance and integration of old idealism and Islam, four significant findings are brought to light.

- 1) The four versions of myth indicate that the ancient people living in the areas were those who worshipped gods or old idealism and those who had just converted to Islam.
- 2) The inversion and paradigm of polar opposites in each version of Walee reflects the resistance to believing in different religions in these regions in the past.
- 3) By using Lévi-Strauss' orchestra score to analyze the ancient people's messages in Walee, social interactions are discovered through agreements, disagreements, and conflicts before they accepted a new religion.
- 4) Rites and worshipping Walee performed by Buddhists and Muslims reflect identities of the rural areas in the three southern border provinces in that there has been the integration of idealism animism and Islam.

Keywords : Islam, myth, idealism animism, rites, the three southern border provinces, Walee

¹บทวิเคราะห์ตำนานและพิธีกรรมต่อวาลีนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอภิปรายผลการศึกษาในงานวิจัย “เรื่องเล่าวาลีใน 3 จังหวัดชายแดนใต้: ตำนานการรับนับถือศาสนาในท้องถิ่นและความสำคัญในบทบาทวรรณกรรมพื้นบ้าน” กรมวิชาการศาสนา คุณธรรมจริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม สนับสนุนทุนดำเนินการวิจัย

บทนำ

ในการดูแลชุมชน มีแนวคิดทางสังคมวิทยาว่า ผู้ปกครองจำเป็นต้องสร้างอำนาจด้วยวาทกรรมครอบงำ (hegemonic discourse) ผ่านสถาบันหลักๆ ของสังคม ได้แก่ สถาบันทางการปกครองและสถาบันทางศาสนาถึงกระนั้นแม้จะเป็นวิธีสร้างอำนาจอย่างแยบยลแล้ว ก็ยังมีการละเมิด (transgressed) และการต่อรอง (resistance) อยู่เป็นธรรมดา (Michel Foucault, 1990: 95) นัยสำคัญของทฤษฎีการต่อรอง ชัดขึ้นดังที่กล่าวมา ก็มีให้เห็นในปรากฏการณ์บางชุมชนของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ครั้งอดีต ที่บรรพชนใช้เวลาอย่างยาวนานเพื่อ “ต่อรอง” ก่อนจะ “ยอมรับ” ศาสนาอิสลามและ “ปรับเปลี่ยน” ความเชื่อดั้งเดิมของพวกเขา ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ตั้งข้อสังเกตว่า ในอดีตของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก่อนที่ชาวบ้านจะหันมานับถือศาสนาอิสลามนั้น พวกเขามีความเชื่อดั้งเดิมประจำถิ่นมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของธรรมชาติ หรือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ ความเชื่อเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นร่องรอยความศรัทธาที่นับถือเทพเจ้าคล้ายความเชื่อแบบพราหมณ์-ฮินดู (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550 : 33)

ไม่เพียงเท่านั้น นอกเหนือจากความเชื่อต่ออำนาจธรรมชาติ หรืออำนาจลึกลับแล้ว บรรพชนบางกลุ่มแถบ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังนับถือ “ผีบรรพบุรุษ” อีกด้วย ปรากฏการณ์ที่แม่ผู้นำในเมืองใหญ่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามแล้ว แต่ชาวบ้านจำนวนมากบริเวณรอบนอกยังคงเคารพนับถือเทพทางธรรมชาติ หรือผีปู่ย่าตายาย นัยสำคัญข้อนี้ก็คือ “อำนาจ” และ “การต่อรอง” ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาอิสลาม ที่มีการปะทะสังสรรค์ใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อครั้งอดีต

อนึ่ง ถึงพอจะสันนิษฐานได้ว่า เค้าวางแห่งการต่อรองทางความเชื่อความศรัทธาในดินแดนแถบนี้ ได้ผ่อนคลายลงเมื่อ “วาลีสิบสองคนของชาว” เข้ามาเผยแผ่ศาสนาอิสลามอย่างแข็งขัน และช่วยรายาของปัตตานีให้หายประชวรอย่างน่าอัศจรรย์ จนชาวบ้านศรัทธาต่อปาฏิหาริย์ แล้วหันมาเป็นมุสลิมอย่างเคร่งครัดจริงจังมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2550 : 35) กระนั้นก็ดีเรายังพบว่าสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ “เรื่องเล่าถึงวาลี” ที่มีการตีความต่างกันตามมุมมองของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ บางทีก็ถือว่าเป็นเทพทางธรรมชาติ บางทีก็ถือว่าเป็นศาสนทูตอิสลาม “ตำนานประจำถิ่น” ที่เล่าถึงวาลีไม่เหมือนกันนี้ นับเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน 3 จังหวัดชายแดนใต้ชิ้นสำคัญ ที่น่าจะช่วยให้เราได้เห็น “ร่องรอย” ของ “การต่อรอง” ระหว่าง “ความเชื่อดั้งเดิม” กับ “ศาสนาอิสลาม” ที่แผ่ขยายเข้ามา

วัตถุประสงค์การศึกษา

การศึกษาด้านานาวาลีในบางชุมชนของ 3 จังหวัด

ชายแดนใต้ รวมถึงพิธีกรรมความเชื่อนั้น มีความมุ่งหมายให้เรา ได้เห็นร่องรอยของการต่อรองและการผสมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับการรับศาสนาอิสลามเข้ามาในพื้นที่นี้เมื่อครั้งอดีต

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนาม และทำความเข้าใจกับชาวบ้านชนบท 3 จังหวัดชายแดนใต้ ในพื้นที่ซึ่งประกอบอาชีพประมงและเพาะปลูก เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกถึงตำนานวาลี และร่วมสังเกตการณ์พิธีกรรมความเชื่อในแต่ละท้องถิ่นด้วย

สมมุติฐาน

ตำนานและพิธีกรรมต่อวาลีใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ น่าจะมีความต่างกันอย่างระหว่างชาวไทยพุทธกับมุสลิมในแต่ละท้องถิ่น กระนั้นก็ตามความเชื่อที่ไม่เหมือนกัน ก็คงซ่อนเร้นนัยสำคัญให้เราได้เห็นร่องรอยของการต่อรองและการผสมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่เคารพเทพทางธรรมชาติ หรือผีบรรพบุรุษ กับการเปิดรับที่จะนับถืออิสลามเข้ามาในพื้นที่

อภิปรายผลการศึกษา

ในบางพื้นที่ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย อันได้แก่ จังหวัดปัตตานี นราธิวาส และยะลา เราพบว่ามิต้านานเกี่ยวกับวาลี 4 สำนวน ดังนี้

สำนวนที่ 1

ชาวบ้านออกทะเลหาปลา ได้ปลา แล้วเจอหญิงสาวเรือรั้วขอติดเรือไปด้วย ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือ จากนั้นก็เจอพายุ แต่เรือสงบนิ่งอย่างน่าอัศจรรย์ ชาวบ้านเห็นหญิงที่ติดเรือมาออกไปเหาะอยู่เหนือทะเล หลังจากนั้นพวกเขาจึงนับถือนางวาลีในฐานะเทพธิดาทะเล (นาอีฟ ชูยี, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

สำนวนที่ 2

ชาวบ้านออกทะเลหาปลา ไม่ได้ปลา แต่เจอชายแก่เรือรั้วขอติดเรือไปด้วย ชาวบ้านไม่ให้เห็นเพราะอารมณ์เสียที่ไม่ได้ปลา จากนั้นก็เจอพายุ เรือล่ม ชาวบ้านเห็นชายแก่คนเดิมยืนอยู่เหนือน้ำทะเลเป็นที่น่าอัศจรรย์ พวกเขาจึงขอโทษ ชายแก่ถอดรูปให้เห็นว่าเป็น “อับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์” พร้อมกับช่วยชีวิตชาวบ้านและให้เรือได้ปลากลับไป หลังจากนั้นชาวบ้านจึงนับถือวาลี “อับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์” ผู้เป็นศาสนทูตของอัลเลาะห์ (มุฮัมหมัด อาตัม, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

สำนวนที่ 3

ในงานของหมู่บ้าน มีขอกานหนุ่มมาขออาหาร แต่ถูก

ไล่ไปเพราะชาวบ้านกำลังรีนเริง หลังจากนั้นหมู่บ้านก็ฝนแล้ง
หาปลาไม่ได้เลย อีกไม่นานขอทานก็กลับมาอีก เด็กชายสงสาร
ขอทานและได้แบ่งอาหารของตนให้ วันรุ่งขึ้นฝนจึงตกและ
ชาวบ้านก็หาปลาได้เหมือนเดิม เด็กเห็นขอทานเปลี่ยนเป็นเทพ
เดินเข้าป่าไป จึงเกิดพิธีบูชาว่าลีสว่าเป็นเทพแห่งน้ำท่าและฟ้าฝน
(ธนากร ชันลี, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

สำนวนที่ 4

หมู่บ้านฝนแล้ง ชาวบ้านปลาทอดอาหาร ชาวบ้านร้องขอ
ความเมตตาจากสวรรค์ มี “พระนางรอมืออะห์ อัลอูดวียะห์” ปรากฏ
กายขึ้น พระนางบอกว่าเป็นศาสนทูตของอัลเลาะห์ และขอ
พระเจ้าประทานฝนให้ ชาวบ้านจึงมีน้ำปลูกข้าวและจับปลาได้
บริบูรณ์ หลังจากนั้น “พระนางรอมืออะห์ อัลอูดวียะห์” ก็เป็นวาลี
แห่งน้ำท่าและฟ้าฝนที่ชาวบ้านนับถือ (รวมลี เรื่องปราชญ์,
2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

ในการศึกษาด้านานปรัมปราเรื่องเดียวกัน แต่มีหลาย
สำนวน (variants หรือ versions) เลวี่-สเตรสส์ ซึ่งให้ค้นหาความ
เชื่อมโยงทางโครงสร้างเพื่อพิสูจน์ลักษณะร่วม โดยเฉพาะ
“ชุดความคิดแต่ละชุด (paradigm)” แม้จะมี “ความตรงข้ามกัน”
แต่ลักษณะอันเป็นคู่ตรงข้ามของสำนวนที่ต่างกันนั้น ก็จะสามารถ
บ่งบอกนัยสำคัญของตำนานเรื่องดังกล่าวได้อย่างลึกซึ้ง (ศิริพร
ณ กลาง, 2548: 268)

ทั้งนี้ สำหรับเรื่องเล่าวาฬีสำนวนต่างๆ ในบางพื้นที่
3 จังหวัดชายแดนใต้ เมื่อเราลองจัด “ชุดความคิดแต่ละชุด
(paradigm)” เราก็คงพบ “ขั้วตรงข้าม (polar opposite)” และ “เรื่อง
ที่กลับกัน (inversion)” โดยแยกเป็นคู่ได้ 2 คู่ ดังตารางที่แจกแจง
เนื้อความต่อไปนี้

การกลับเรื่องกันของวาฬีสำนวนต่างๆ

สำนวนที่/องค์ประกอบในเรื่อง	เรื่องกลับกัน 'คู่แรก'		เรื่องกลับกัน 'คู่ที่สอง'	
	สำนวนที่ 1	สำนวนที่ 2	สำนวนที่ 3	สำนวนที่ 4
เพศของวาฬี	เทพธิดา	อับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์ -- ศาสนทูตอิสลามที่เป็นชาย	เทพบุตร	พระนางรอมืออะห์ อัลอูดวียะห์ -- ศาสนทูตอิสลามที่เป็นหญิง
วัยของวาฬี	สาวสวย	คนแก่	หนุ่มขอทาน	คนแก่
สถานการณ์ที่พบวาฬี	เรือได้ปลาเต็มลำ	เรือไม่มีปลา	มีข้าวปลาอาหารพร้อม	ขาดข้าวปลาอาหารเพราะฝนแล้ง
พฤติกรรมชาวบ้านที่ปฏิบัติต่อวาฬีเมื่อยังไม่รู้ความจริง	ให้ขึ้นเรือ	ไม่ให้ขึ้นเรือ	ไม่สนใจจะให้อาหาร	สนใจและร้องขอความเมตตาให้ช่วยบันดาลฝน
สิ่งที่วาฬีประทานให้	รอดพ้นจากพายุ	เจอพายุ	ฝนแล้ง ชาวบ้านหาปลาไม่ได้	ฝนตก ชาวบ้านหาปลาได้
สิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติกับวาฬีในช่วงหลัง	บูชาวาฬีในฐานะเทพธิดาทองทะเล	นับถืออิสลามและวาฬีอับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์	เด็กชายหันไปให้อาหารขอทานที่เป็นเทพวาฬี ฝนจึงตกและชาวบ้านหาปลาได้เหมือนเดิม จากนั้นก็บูชาวาฬีในฐานะเทพบุตรแห่งน้ำท่าและฟ้าฝน	นับถืออิสลามและวาฬีรอมืออะห์ อัลอูดวียะห์
สภาพวาฬีที่ปรากฏตัว	แปลงร่าง	ถอดรูปภายหลัง	แปลงร่าง	รูปจริง

ตารางแสดงเรื่องเล่าวาลีทั้ง 4 ส่วนนวนนี้ มีชุดความคิดหลัก (paradigm) อยู่ 5 ประการ สมควรจะได้ตีความต่อไป ยิ่งเมื่อ เลวี-สเตราส์เชื่อว่า ชุดความคิดหลักในตำนาน ก็คือ “โครงสร้าง” ที่ บ่งบอก “กฎเกณฑ์” ให้เราให้เห็น “การกำกับ” เชิง “วัฒนธรรม” ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนแห่งนั้น (ศิริพร ณ ถลาง, 2548: 268) paradigm ในเรื่องเล่าวาลีส่วนต่างๆ อันมีลักษณะเป็น “คู่ตรงข้าม” และ “เรื่องสลับกัน” ด้วยนั้น ความโดดเด่นดังที่กล่าว มาเราก็สามารถแจกแจง และตีความหาหนัยสำคัญได้ดังต่อไปนี้

1) paradigm ที่ 1

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่แรก’

1.1) เรือมีปลาเต็มลำ -- เรือไม่มีปลา

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่ที่สอง’

1.2) ข้าวปลาอาหารสมบูรณ์ -- แห้งแล้ง

paradigm ที่ 1 ใน “เค้าเรื่องที่กลับกัน” มีร่องรอยบ่งบอก ว่า พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ในอดีต สภาพภูมิศาสตร์หรือ ภูมิประเทศ เป็นทั้ง “ทะเล” และ “ที่ราบ” วิธีที่บรรพชนเลี้ยงชีพ จึงเป็น “การประมง” และ “การเพาะปลูก” ส่วนเหตุการณ์ขัดตรง ข้าม (polar opposite) ที่เห็นบรรพชนทั้งฝั่งที่ทุกข์ยาก และ มีความสุข เราก็จะพบหนัยสำคัญว่า อาหารคือตัวแปรหลักแห่งการ กำหนดทุกข์สุขเหล่านั้น รวมถึงการดำรงชีพในอดีตของคน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ก็มีวิถีชีวิตที่ยังพึ่งทะเลและฟ้าฝนเป็นหลัก อยู่ด้วย

2) paradigm ที่ 2

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่แรก’

2.1) เจอหญิงสาว -- เจอชายแก่

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่ที่สอง’

2.2) เจอหนุ่มขอทาน -- เจอพระนางสูงศักดิ์

paradigm ที่ 2 ใน “เค้าเรื่องที่กลับกัน” มีร่องรอยให้เรา ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อดีตของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ สถานะ ของสตรีไม่ได้ถูกกดให้ด้อยกว่าบุรุษ เหมือนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เพราะในเรื่องเล่าทั้ง 4 ส่วน ครึ่งหนึ่งของตำนานวาลีก็นับว่าเป็นหญิง โดยเฉพาะที่เล่าว่ามีลักษณะเป็นสาวน้อยผู้งดงาม และเป็นพระนางผู้สูงส่ง

รูปลักษณะอันเป็นภาพเสนอแทน (representation) ที่ประกอบสร้างให้สตรีมีทั้งเกียรติยศ และความน่าชื่นชม ส่วน บุรุษตัวแทนของวาลีมี่เรื่องเล่าว่า เป็นภาคแปลงของ “ขอทาน” และ “ชายแก่” สภาพอันดูต่ำต้อยและชวนเวทนานี้ เมื่อเทียบกับ ความงดงามและสูงส่งของสตรีผู้เป็นวาลี เราก้อาจกล่าวได้ว่า หนัย ชอนเร้นของเรื่องเล่าวาลีใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ได้แฝงร่องรอย ของความเป็นใหญ่แห่งสตรีในพื้นที่อดีตแถบนี้

3) paradigm ที่ 3

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่แรก’

3.1) มีพายุ แต่เรือปลอดภัย -- มีพายุ เรือล่ม

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่ที่สอง’

3.2) ฝนตกตามฤดูกาล(ในตอนแรก) --

ฝนแล้ง(ในตอนแรก)

paradigm ที่ 3 ของตำนานวาลี ใน “เค้าเรื่องที่กลับกัน” มีร่องรอยให้เราตีพิเคราะห์ว่าพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ในอดีต บรรพชนมีชะตาที่ผูกชีวิตไว้กับ “น้ำ” ทั้งในแง่อาศัยแหล่งน้ำเพื่อ อุปโภค บริโภค และใช้น้ำในการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็น การเกษตรเพาะปลูก หรือการประมงทางทะเล

ทั้งนี้ เหตุการณ์ขัดตรงข้าม (polar opposite) จากเรื่อง เล่าวาลีที่พบว่า บรรพชนต่างก็ต้องพึ่งพิงน้ำตามธรรมชาติ หากน้ำ (ฝน) แล้งก็เดือดร้อน หากน้ำมาก (พายุน้ำที่ก่อตัวใน ทะเล) ก็อาจมีผลทำลาย คร่าชีวิต สถานการณ์แห่ง paradigm ชุดดังกล่าวชี้ว่า “น้ำ” คือ “สิ่งสำคัญ” และ “มีความสัมพันธ์ยิ่ง” กับชะตาชีวิตบรรพชน 3 จังหวัดชายแดนใต้

4) paradigm ที่ 4

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่แรก’

4.1) เห็นเทพธิดา -- เห็นศาสนทูตอิสลาม

อันเนื่องด้วยธรรมชาติ “อัปดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์”

ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี ‘คู่ที่สอง’

4.2) เห็นเทพบุตร -- เห็นศาสนทูตอิสลาม

อันเนื่องด้วยธรรมชาติ “พระนางรอเบียะห์ อัลอูดวียะห์”

paradigm ที่ 4 ของตำนานวาลี ใน “เค้าเรื่องที่กลับกัน” มีข้อชวนสังเกตว่าในอดีตของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ภาวะ จิตใจของบรรพชนมีความกังวลต่อชะตา ที่ขาดความเชื่อมั่นใน ความเป็นอยู่ “การเห็น” ทั้งเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ และ ศาสนทูตอิสลาม แม้ว่าจะเป็น “ความคิดตรงข้ามกัน” แต่สายตา บรรพชนที่ “แลเห็น” สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ มุมมองดังกล่าวก็สะท้อน ความต้องการหลักยึดถือให้จิตใจได้คลายกังวล หรือบรรเทา ความหวาดกลัวต่ออำนาจของธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ส่วนขั้วต่าง (polar opposite) ที่บรรพชนฝ่ายหนึ่ง “เห็น” เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ แต่อีกฝ่าย “เห็น” ศาสนทูตอิสลาม มุมมองที่ “เห็นไม่เหมือนกัน” นี้ ก็บ่งบอกว่า ในอดีตบริเวณ 3 จังหวัดชายแดนใต้ หมู่ชนมีความต่างในแง่การเลือกรับ นับถือ หลักยึดเหนี่ยวให้จิตใจ ถึงกระนั้น สายตาที่แลเห็นว่าเทพอันเนื่อง ด้วยธรรมชาติ กับศาสนทูตอิสลาม คือบุรุษกับสตรีเช่นเดียวกับ คนเรา อุปมาขั้วนี้ก็มีนัยซ่อนเร้นที่บรรพชนพยายามประกอบ สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างตนเองกับหลักยึดเหนี่ยว ที่ถือ ไว้เป็นที่ตั้งให้จิตใจได้ระบายความกังวล

5) paradigm ที่ 5

- ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี 'คู่แรก'
- 5.1) นับถือความเชื่อดั้งเดิม -- นับถือศาสนาอิสลาม
บุชาทะพทางธรรมชาติ เคารพวาลีของอัลเลาะห์
- ความคิดตรงข้ามในสำนวนเรื่องวาลี 'คู่ที่สอง'
- 5.2) นับถือความเชื่อดั้งเดิม -- นับถือศาสนาอิสลาม
บุชาทะพทางธรรมชาติ เคารพวาลีของอัลเลาะห์

paradigm ที่ 5 ของตำนานวาลี ใน "เค้าเรื่องที่กลับกัน" แม้มี "ขั้วตรงข้าม (polar opposite)" ว่าบรรพชนฝ่ายหนึ่งกล่าวถึงวาลีว่าเป็น "เทพ" ส่วนอีกฝ่ายกล่าวถึงวาลีว่าเป็น "ทูต" แต่ทั้ง "เทพ" และ "ทูต" ต่างก็มีนัยสำคัญที่บ่งบอกว่า บรรพชน 3 จังหวัดชายแดนใต้ จัดวางตำแหน่งให้วาลีเป็น "ผู้ส่งส่ง" ประการหนึ่ง ส่วนประการที่สอง วาลีมีนัยเชิง "สื่อสารได้" กับบรรพชน การประกอบสร้างสถานภาพวาลีให้มีความกำกวมทั้งในแง่ "สูงส่ง" แต่ก็สัมผัสรับรู้ทุกข์สุขของชาวบ้านได้นั้น สัญญะข้อนี้เป็นนัยสำคัญที่บ่งบอกจิตใจเบื้องลึกของบรรพชน 3 จังหวัดชายแดนใต้ในอดีตว่า พวกเขาไม่มีความหวาดกลัวหรือหลีกหนีจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ความเชื่อมั่น เพื่อบรรเทาความคับข้อง กังวลใจต่อการดำเนินชีวิตท่ามกลางอำนาจของธรรมชาติและสิ่งเร้นลับที่ยังขาดการหยั่งถึง

หนึ่งในการ "อ่าน" ภาษา หรือ "สารของตำนานปรัมปรา" เลวี-สเตราส์ นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส ปรมาจารย์ผู้ศึกษาโครงสร้างตำนาน ได้กล่าวไว้ว่าสารในตำนานกับดนตรีมีลักษณะคล้ายกัน เพราะทั้งตำนาน และดนตรีต่างก็เป็น "ภาษา" ที่ผู้แต่งพยายาม "สื่อความหมาย" กับผู้ฟัง (Claude Lévi-Strauss, 1964 : 15 อ้างถึงใน ศิริพร ฤ กลาง, 2548: 249) เลวี-สเตราส์เปรียบเทียบ

การเข้าใจสารจากตำนานปรัมปราว่าเหมือนกับการเข้าใจอารมณ์ของเพลงคลาสสิก การอ่านสารจากตำนานปรัมปราต้องอ่านเหมือนการอ่านโน้ตดนตรีในวงออเคสตรา (We have to read the myth as we would read an 'orchestra score') (Claude Lévi-Strauss, 1978 : 45 ; 1963 : 213 อ้างถึงใน ศิริพร ฤ กลาง, 2548: 250)

ทั้งนี้ ศิริพร ฤ กลาง ได้ขยายความโดยอธิบายเพิ่มเติมถึงแนวทางการอ่าน "สาร" ในตำนานแบบการอ่านโน้ตออเคสตราตามที่เลวี-สเตราส์พูดถึงว่า

ตัวโน้ตในแต่ละแถว อาจแทน "สารแต่ละคำ" ที่บรรพชนต้องการจะบอก ซึ่งถ้าประมวลคำต่างๆจากทุกแถวเข้าด้วยกัน ก็จะได้เป็น "ประโยค" ที่บรรพชนต้องการจะสื่อให้เราทราบ หนึ่งคำในแต่ละแถวอาจมีความหมายไปในทางเดียวกัน หรือมีความหมายขัดแย้งกันกับคำในแถวอื่นๆ ก็ย่อมเป็นไปได้...

ดังนั้น สารจากตำนานปรัมปราอาจเป็น "ความในใจ" ของบรรพชนที่มีลักษณะเป็น "ข้อขัดแย้งในใจ" ที่มีลักษณะเป็น "คู่ตรงข้าม" ที่บรรพชนต้องการจะบอกให้ลูกหลานได้ร่วมรับรู้ก็เป็นได้ (ศิริพร ฤ กลาง, 2548: 253)

เมื่อนำหลักการ "ถอดรหัส" ภาษาด้านที่เลวี-สเตราส์ตั้งข้อสังเกตไว้ มาประยุกต์กับการแจกแจง orchestra score ของ "ทำนองเพลงเรื่องเล่าวาลี" ทั้ง 4 ส่วนใน 3 จังหวัดชายแดนใต้ เราสามารถเห็นเนื้อหาของชุดความคิดหลัก (mytheme) ดังตารางต่อไปนี้

'เพลงบรรเลง' เรื่องเล่าวาลีสำนวนต่างๆ : สารแสดง ความในใจ และนัยการต่อรองระหว่างความเชื่อดั้งเดิม กับการรับ ศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนใต้

Institute of Culture and Arts

ความเชื่อดั้งเดิม - -การนับถือธรรมชาติ / เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ		ความเชื่อที่แทรกซึมเข้ามา - -การนับถืออิสลาม	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
ยอมรับนับถือเทพทางธรรมชาติ / อำนาจเหนือธรรมชาติ	มีทำที่ปฏิเสธก่อน แล้วจึงยอมรับเทพทางธรรมชาติ	มีทำที่ปฏิเสธก่อน แล้วจึงยอมรับศาสนาทูตอิสลาม และเป็นมุสลิมในภายหลัง	ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม
'ทำนอง'ความในใจเป็น 'บวก'ต่อการนับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ	'ทำนอง'ความในใจเป็น 'ลบ' ก่อนแล้วจึงเปลี่ยนเป็น 'บวก'ต่อการนับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ	'ทำนอง'ความในใจเป็น 'ลบ' ก่อนแล้วจึงเปลี่ยนเป็น 'บวก'ต่อการนับถือศาสนาอิสลาม	'ทำนอง'ความในใจเป็น 'บวก'ต่อการนับถือศาสนาอิสลาม
+	- → +	- → +	+
ตำนานวาลีแถวที่ 1	ตำนานวาลีแถวที่ 2	ตำนานวาลีแถวที่ 3	ตำนานวาลีแถวที่ 4
1) ชาวบ้านออกทะเลหาปลา ได้ปลา	1) ในงานของหมู่บ้าน มีขอทานมาขออาหาร แต่ถูกไล่ไปเพราะชาวบ้านกำลังร่ำเรียน	1) ชาวบ้านออกทะเลหาปลา ไม่ได้ปลา	1) หมู่บ้านฝนแล้ง ชาวบ้านขาดอาหาร

2) เจอหญิงสาวเรือรั้ว ขอติดเรือไปด้วย <u>ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือ</u>	2) หลังจากนั้นหมู่บ้านก็ฝนแล้ง หาปลาไม่ได้เลย	2)เจอชายแก่เรือรั้วขอติดเรือไป ด้วย <u>ชาวบ้าน</u> <u>ไม่ให้ขึ้น</u> เพราะอารมณ์เสียที่ไม่ ได้ปลา	2)ชาวบ้านร้องขอความเมตตา จากสวรรค์
3) เจอพายุ แต่เรือนิ่งอย่างน่าอัศจรรย์	3) อีกไม่นานขอทานก็กลับมาอีก เด็กชายสงสารขอทานและได้แบ่ง อาหารของตนให้	3) เจอพายุ เรือล่ม	3) มี “พระนางรอบีอะห์ อัลอูดวียะห์” ปรากฏกายขึ้น พระนางบอกว่าเป็นศาสนทูต ของอัลเลาะห์
4)เห็นหญิงสาวออกไปหาอยู่ เหนือทะเล	4)วันรุ่งขึ้นฝนจึงตกและชาวบ้านก็หา ปลาได้เหมือนเดิม	4)เห็นชายแก่คนเดิมยืนเหนือ น้ำ ชาวบ้านขอโทษ	4) <u>พระนางขอพระเจ้าประทาน</u> <u>ฝนให้</u> ชาวบ้านจึงมีน้ำปลูกข้าวและจับ ปลาได้บริบูรณ์
5) <u>ชาวบ้านจึงนับถือวาลีในฐานะเท</u> <u>พิตาทางทะเล</u>	5)เด็กเห็นขอทานเปลี่ยนเป็นเทพเดิน เข้าป่าไป จึงเกิด <u>พิธิบูชาวาลี</u> ว่าเป็นเทพฟ้าฝน	5)ชายแก่จึงถอดรูปให้เห็นว่า เป็น “ <u>อับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์</u> ” พร้อมกับช่วยชีวิตไว้และให้เรือ ได้ปลากลับไป <u>ชาวบ้านจึงนับถือวาลี</u> <u>“อับดุลเลาะห์ บุตร มุเนียร์”</u>	5) หลังจากนั้น “ <u>พระนาง</u> <u>รอบีอะห์ อัลอูดวียะห์</u> ” ก็เป็น <u>วาลีที่ชาวบ้านนับถือ</u>

เมื่อประยุกต์ใช้วิธี “ถอดรหัส” ภาษาด้านานปรัมปราตาม
หลักการอ่าน orchestra score ในทฤษฎีของเลวี-สเตราส์ (Claude
Lévi-Strauss, 1964 : 214-217 อ้างถึงใน ศิริพร ณ ถกลาง, 2548:
261) เราสามารถแจกแจงได้ว่าเรื่องเล่าวาลีสำนวนต่างๆใน
3 จังหวัดชายแดนใต้ มีแนวคิดหลัก (mytheme) ที่ถอดรหัสด้วย
การ /อ่านจากบนลงล่าง/ /อ่านจากซ้ายไปขวา/ /อ่านข้ามแถว/
/อ่านทีละแถว/ /อ่านทีละ 2 แถว/ ได้ดังต่อไปนี้

๑. อ่านจากบนลงล่าง

สองแถวแรก มีความหมายตรงข้ามกับสองแถวหลัง
แถวที่ 1+2 ตัวละครข้องเกี่ยวกับเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ vs
แถวที่ 3+4 ตัวละครข้องเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม

๒. อ่านจากซ้ายไปขวา

แถวที่ 1 มีความหมายขัดกับแถวที่ 2 และแถวที่ 3 ขัดกับแถวที่ 4
แถวที่ 1 ยอมรับอำนาจเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ vs
แถวที่ 2 ขัดแย้งก่อนถึงจะยอมรับอำนาจเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ
แถวที่ 3 ขัดแย้งกับศาสนทูตก่อนถึงจะยอมรับศาสนาอิสลาม vs
แถวที่ 4 ยอมรับศาสนทูตและศาสนาอิสลาม

๓. อ่านข้ามแถว

แถวที่ 1กับแถวที่ 4 เป็นเรื่องของ “การยอมรับ”
เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติและศาสนาอิสลาม

แถวที่ 2 กับแถวที่ 3 เป็นเรื่องของ “การปฏิเสธก่อนแล้วถึงจะยอมรับ”
เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติและศาสนาอิสลาม

๔. วิเคราะห์ 2 แถวแรก และ 2 แถวหลังอีกที : ที่มาหรือ
การกำเนิดความเชื่ออันข้องเกี่ยวกับศาสนาใน 3 จังหวัดชายแดนใต้
แถวที่ 1 ยอมรับเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ
(กำเนิดความเชื่อที่นับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ)
แถวที่ 2 ความขัดแย้งกับเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ
(การทำลายความคิดที่ไม่เคารพเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ)
แถวที่ 3 ความขัดแย้งกับศาสนาอิสลาม
(การทำลายความคิดที่ไม่เคารพศาสนาอิสลาม)
แถวที่ 4 ยอมรับศาสนาอิสลาม
(กำเนิดความเชื่อที่นับถือศาสนาอิสลาม)

ในทำนองนี้ เราสามารถสรุปผลการอ่านเรื่องเล่าวาลีใน 3
จังหวัดชายแดนใต้ ที่มีทั้ง 4 แถว ได้ดังต่อไปนี้

1.	1 + 2	vs	3 + 4
2.	1 vs 2		3 vs 4
3.	1 vs 4		2 vs 3
4.	1 vs 2		3 vs 4

นัยสำคัญที่ควรตั้งข้อสังเกตคือ เรื่องเล่าวาลีสำนวน
ต่างๆนี้ ช่อเน้นแนวคิดหลัก (mytheme) ที่บรรพชน 3 จังหวัด

ชายแดนใต้ “ส่งสาร”ถึงเราว่า ในอดีตพื้นที่แห่งนี้ผู้คนมีวิถีชีวิตที่ข้องเกี่ยว สัมพันธ์กับธรรมชาติ เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ ศาสนาพุทธมุสลิม และศาสนาอิสลาม (อ่านสารสองแถวเป็นคู่ แถวที่ 1+2 / แถวที่ 3+4)

ทั้งนี้ก่อนที่จะยอมรับหรือเคารพเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ และศาสนาพุทธอิสลาม บรรพชนในอดีตของ 3 จังหวัดชายแดนใต้ ก็มีท่าทีที่ขัดแย้ง และปฏิเสธความเชื่อ กับศาสนา ดังกล่าวมาก่อน (อ่านสารแถวที่ 1 2 3 4)

แต่เมื่อได้ประจักษ์ถึงพลังของธรรมชาติ และการแผ่ขยายของศาสนาอิสลาม บรรพชนส่วนหนึ่งก็ยอมรับหลักการความเชื่อ นั้น ส่วนกลุ่มที่ปฏิเสธก็เปลี่ยนท่าทีเป็นการประนีประนอม ยอมรับนับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ และศาสนาอิสลาม เมื่อตระหนักถึงอำนาจและการเป็นที่พึ่งได้ของลัทธิดังกล่าว (สารจากการอ่านข้ามแถวเป็นคู่ แถวที่ 1+4 / แถวที่ 2+3)

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ในอดีตของพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ การนับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ “กำเนิดขึ้น” เมื่อได้ “ลบล้าง” ความคิดเดิมที่ไม่สำเนียงต่ออำนาจของธรรมชาติ ส่วนการนับถือศาสนาอิสลาม ก็ “กำเนิดขึ้น” เมื่อได้ “ลบล้าง” ความคิดเดิมที่เคยถืออหังการของตนเป็นใหญ่ (อ่านนัยสำคัญที่ละคู่ แถวที่ 1 กับ 2 / แถวที่ 3 กับ 4)

อนึ่ง สำหรับตำนานาวาลีสำนวนต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์ไปแล้วนั้น เรายังพบว่าในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ชาวบ้านยังคงสืบต่อความเชื่อ โดยแปรเปลี่ยนไปอยู่ในลักษณะของพิธีกรรมเคารพาวาลีอีกด้วย ความเชื่อมโยงของตำนานกับพิธีกรรมทางศาสนานี้ ถือว่ามีผลโดยตรงต่อจิตใจคนชุมชน (ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์, 2554: 61-62) และองค์ประกอบทั้งสองต่างมีส่วนขยายความสำคัญแก่กัน ฟอนเต็นโรส (1966: 50) ยกความคิดเห็นของไคลด์ คลักโคลน (Clyde Kluckhohn, 1942) มาสนับสนุนว่า “ตำนานกับพิธีกรรมมีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ กล่าวคือ การแสดงในพิธีกรรมมักแสดงตามเหตุการณ์ที่เล่าไว้ในตำนาน หรือไม่ตำนานก็เป็นคำอธิบายสำหรับที่มาของการประกอบพิธีกรรม” (อ้างถึงใน ศิราพร ณ ถลาง, 2548 : 335) ในหัวข้อต่อไปนี้ เราจะได้พิจารณาพิธีกรรมอันแสดงถึงความเคารพาวาลี ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และจะวิเคราะห์นัยสำคัญขององค์ประกอบเชิงพิธีกรรมเหล่านั้น ว่าเป็นสัญญาณที่มีบทบาทอย่างไรต่อความเชื่อ ความศรัทธาทั้งในแง่การนับถือธรรมชาติ เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ และศาสนาพุทธ รวมถึงศาสนาอิสลามด้วย

นัยสำคัญเชิงพิธีกรรมและความเชื่อต่อการนับถือาวาลี นัยสำคัญเชิงพิธีกรรมและความเชื่อต่อการนับถือาวาลี เราจะได้พิจารณาองค์ประกอบแต่ละอย่างในแง่บทบาทเชิงสัญญาณ และความหมายซ่อนเร้น เรียงตามลำดับต่อไปนี้

1. สัญญาผ้าสีที่หัวเรือ หรือหลักผูกเรือ

การผูกผ้าสีที่หัวเรือ หรือหลักเทียบเรือนั้น มีนัยสำคัญที่ชาวบ้านเชื่อว่า เรือประมงของพวกเขาจะเป็นที่แลเห็นของท่านาวาลี และคุ้มครองไม่ให้เรือล่มกลางทะเล ส่วนเรือที่ผ้าแถบมีสีหม่นหรือเก่าแล้ว ชาวบ้านก็มักรีบหามาเปลี่ยนใหม่ให้มีสีสัน เพื่อจะได้อยู่ในสายตาการปกป้องของท่านาวาลีต่อไป

อนึ่ง สำหรับผ้าสีสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการผูกหัวเรือ หรือหลักเทียบเรือ อันได้แก่ผ้าสีแดง ผ้าสีเหลือง ผ้าสีเขียว และผ้าสีฟ้า นั้น ชาวบ้านเชื่อว่าผ้าสีเหล่านี้มีนัยเชื่อมโยงกับธรรมชาติที่เกื้อหนุนให้พวกเขาทำอาชีพประมงได้ ดังนี้

ผ้าสีแดง	แทนความหมายของดวงอาทิตย์
ผ้าสีเหลือง	แทนความหมายของดวงจันทร์
ผ้าสีเขียว	แทนความหมายของท้องทะเล
ผ้าสีฟ้า	แทนความหมายของท้องฟ้า

(อิบรอเฮ็ม เป็นบาเหม, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

ทั้งนี้หากมองอีกแง่หนึ่ง เราก็พบนัยสำคัญว่า แถบผ้าสีดังกล่าวที่ชาวบ้านยึดถือเพื่อผูกหัวเรือ หรือหลักเทียบเรือนั้น การแสดงออกของพวกเขาที่บ่งบอกถึงความนับถือธรรมชาติ และเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาตินั้นเอง

เมื่อพิจารณาในมุมข้างต้น พิธีแสดงความนับถือต่อาวาลี ก็คือร่องรอยของความเชื่อดั้งเดิมที่มีต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ และการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติไปพร้อมกันด้วย สอดคล้องกับ “สารในใจ” ที่ปรากฏในตำนานาวาลีแถวที่ 1 อันชี้ถึงการยอมรับนับถือเทพทางธรรมชาติ และอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย

2. สัญญาไขกับข้าวเหนียว

การตั้งไขกับข้าวเหนียวถวายได้ต้นไม้ใหญ่ ในยามที่ฝนทิ้งช่วง เพื่อร้องขอให้าวาลีประทานฝนให้ นัยสำคัญข้อนี้บ่งบอกความเชื่อของชาวบ้าน 3 จังหวัดชายแดนใต้ว่านับถือาวาลีเป็นเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ และยังคงแสดงร่องรอยความเชื่อดั้งเดิมซึ่งขอขมาต่อธรรมชาติที่ได้ลบหลู่ไปด้วย พิธีกรรมดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับ “สารในใจ” ที่ปรากฏในตำนานาวาลีแถวที่ 2 ซึ่งชาวบ้านเคยมีท่าทีไม่ยอมรับอำนาจของธรรมชาติ แต่แล้วก็สำนึกผิด และกลับมาแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ หรือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติอีกครั้ง

อนึ่ง เมื่อย้อนมาพิจารณากระทง ที่ชาวบ้านตั้งไขกับข้าวเหนียวเป็นเครื่องเซ่น ของทั้งสองสิ่งนี้เป็นสัญญาณที่พวกเขาเชื่อว่า “ไข” จะให้ “การขยายพันธุ์” ของข้าวปลาที่บริบูรณ์ ส่วน “ข้าวเหนียว” ก็จะให้ “ความเหนียวแน่น” ของผลผลิตที่ชาวบ้านจะได้รับ (มุรชิตี กาลอ, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ เรามีข้อสังเกตที่ไม่ควรมองข้ามอย่างยิ่ง นั่นคือ ทั้ง

ไข่และข้าวเหนียวต่างก็ไม่ใช่อาหารต้องห้ามของอิสลาม ชาวบ้านมุสลิมรวมถึงไทยพุทธจึงพอจะทำพิธีกรรมดังกล่าวนี้ได้ ส่วนในบริบทที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ปัจจุบันมีความเคร่งครัดต่อศาสนากิจอิสลามนั้น ชาวบ้านแถบชนบทที่พอจะรู้ถึงพิธีกรรมดังกล่าวก็แปรเปลี่ยนการเช่นสรวงต่อวาลี มาเป็นการรับประทานไข่กับข้าวเหนียวเพื่อเป็นมงคลกับครอบครัวตนเอง แทนที่จะดำเนินพิธีกรรมตามแบบอย่างดั้งเดิม

ส่วนชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ เราก็มองเห็นการตั้งเครื่องเช่นโต๊ะโคตันไม้ใหญ่อยู่ข้าง เพียงแต่วัตถุประสงค์หลักเพื่อร้องขอฝนฟ้า น้ำเท่านั้น ก็อาจแปรเปลี่ยนไปเป็นการเสริมสิริมงคลแก่ตนเอง เช่นเดียวกันกับที่ชาวบ้านมุสลิม ได้ปรับประยุกต์ความเชื่อเชิงพิธีกรรมมาแล้ว

3. สัญญาประทัด ดอกไม้ และการตั้งศาล

การจุดประทัดก่อนออกเรือประมงทะเล เป็นสัญญาณเชิงพิธีกรรมต่อวาลีที่เราพบเห็นกันบ่อยที่สุด มีความเชื่อของชาวบ้านมุสลิมเชื้อสายมลายูบางกลุ่มที่เห็นว่า การจุดประทัดนี้ก็คือสัญญาณบอกท่านวาลีอับลูเลาะห์ บุตร มุเนิร ซึ่งมีลักษณะเป็นชายแก่ เสี่ยงประทัดที่ดังจะทำให้วาลีผู้เฒ่าท่านนี้ได้ยินชัดเจน และคอยปกป้องไม่ให้เรือล่มกลางทะเล (มุฮัมหมัด อาตัม, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

อนึ่ง แม้มีบัญญัติว่ามุสลิมห้ามทำพิธีกรรมบูชาผู้ใด ยกเว้นพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น แต่ชาวบ้านบางกลุ่มก็เห็นว่าวาลีอับลูเลาะห์ บุตร มุเนิร ท่านนี้ก็คือศาสนทูตของพระเจ้านั่นเอง พวกเขาจึงน่าจะแสดงความเคารพได้อย่างไม่ผิดหลักศาสนา

ทั้งนี้ นอกเหนือจากการจุดประทัดแล้ว ดอกไม้ที่ตั้งริมฝั่ง หรือเสียบไว้ที่หลักผูกเรือก่อนออกทะเลหาปลา สัญญาเชิงพิธีกรรมข้อนี้ ก็เป็นการแสดงความเคารพต่อวาลีด้วยเช่นเดียวกัน เพียงแต่ “ดอกไม้” ในพิธีกรรมข้างต้น ชาวบ้านเห็นว่าเป็นการถวายแด่พระนางรอบีอะห์ อัลอูดวียะห์ วาลีผู้เป็นสตรี “ความอ่อนโยน” ของพระนาง ชาวบ้านก็ให้ “ความอ่อนน้อม” เป็น “ดอกไม้” แทนความหมายของการเคารพ (รอมลี เรื่องปราชฎี, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์)

สิ่งที่พึงสังเกตคือ ทั้งพระนางรอบีอะห์ อัลอูดวียะห์ และอับลูเลาะห์ บุตร มุเนิร ผู้เป็นวาลีของศาสนาอิสลาม ชาวบ้านต่างเห็นว่าพวกเขาสามารถแสดงความเคารพได้อย่างไม่น่าจะขัดกับหลักศาสนา เพราะทั้ง 2 ท่านนี้ก็เป็นศาสนทูตของพระเจ้า การยอมรับวาลีทั้งสอง ก็เท่ากับบ่งบอกว่าพวกเขาศรัทธาต่อพระเจ้า และนับถืออิสลามไว้ในใจเสมอ

กล่าวได้ว่า พิธีกรรมต่อวาลีทั้ง 2 ท่านนี้ คือร่องรอยให้เราได้เห็นถึงการรับศาสนาอิสลามเข้ามาในท้องถิ่น 3 จังหวัดชายแดนใต้ และเราก็มองเห็นเค้าของการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมที่มีต่อธรรมชาติ กับอิทธิพลของศาสนาอิสลามที่รวมกันได้อย่างยืดหยุ่น และมีความประนีประนอมในแง่การนับถือ

ของชาวบ้านแถบนี้ด้วย

อนึ่ง องค์ประกอบสำคัญในเชิงพิธีกรรมของกลุ่มนี้ นอกเหนือไปจากการจุดประทัดและดอกไม้แล้ว การตั้งศาลริมตลิ่ง ก็ถือเป็นสัญญาณโดดเด่นที่ชวนวิเคราะห์ โดยศาลวาลีมักเป็นความเชื่อของชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธ พวกเขาเชื่อว่าวาลีจะได้มีที่สถิต คอยปกป้องคุ้มครองเรือและชีวิตชาวประมงในยามที่ออกทะเลหาปลา ลักษณะของศาลนั้นอาจเป็นเพิง หรือชาวบ้านบางคนก็เชื่อว่า วาลีอาจสถิตอยู่ที่หลักเทียบเรือก็ได้ ดังนั้น ทั้งหลักผูกเรือและเพิงริมตลิ่ง จึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ห้ามสตรีผู้มีรอบเดือนเข้าใกล้ เพราะถือว่าอาจนำความแปดเปื้อนไปลบหลู่ท่านวาลี

ในแง่นี้ก็มีความเชื่อเพิ่มเติมอีกว่า การแสดงความเคารพต่อศาล หรือหลักสถิตของวาลี ผู้กระทำพิธีกรรมควรเป็นชายเจ้าของเรือ หรือนายท้าย ส่วนรูปแบบพิธีกรรมที่ปฏิบัติต่อศาลหรือเสาสถิตของวาลี ชาวบ้านก็เชื่อว่าหากบนบาน หรือระลึกถึงก่อนออกเรือ สิริมงคลดังกล่าวก็จะลดบันดาลให้หาปลาได้มาก และออกเรืออย่างปลอดภัยกลับมา

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ความเชื่อของชาวบ้านมุสลิมจะไม่ได้มีนัยสำคัญต่อศาลวาลี แต่พวกเขาบางกลุ่มกลับเชื่อว่าที่หลักผูกเรือจะมีวาลีอับลูเลาะห์ บุตร มุเนิร สถิตอยู่ จึงมีการจุดประทัดใกล้หลักเทียบเรือเพื่อให้วาลีอับลูเลาะห์ บุตร มุเนิร ได้ยินเสียงการแสดงความเคารพ ที่พวกเขาหันถือท่าน (มุฮัมหมัด อาตัม, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์) เราจึงอาจกล่าวได้ว่า องค์ประกอบของศาลวาลี กับเสาสถิตเรือนี้ ได้ซ่อนเร้นร่องรอยการผสมผสานความเชื่อ ทั้งในเชิงการรับอิสลามเข้ามา ขณะที่บริเวณดังกล่าวนี้ก็ยังมีกรนับถือเทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติทางทะเลอยู่ก่อนแล้วด้วย

4. สัญญาการเอ่ยถึงวาลีก่อนออกเรือ

มีชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธจำนวนไม่น้อยที่เคยได้ยินเรื่องเล่าวาลีของหมู่บ้านปาแดรู อ.ยะหา จ.ยะลา (อิบรอฮีม เบ็นบาเหม, 2556: ผู้ให้สัมภาษณ์) การเอ่ยถึงวาลีที่นั่นน่ามีความศักดิ์สิทธิ์อันเกี่ยวโยงกับ “เรือ” ความเชื่อที่เล่าต่อ ๆ กันมาทำให้ชาวประมงละแวกนั้นและแถบใกล้เคียง ทั้งคนที่นับถือศาสนาพุทธและอิสลาม ต่างก็เอ่ยถึงวาลีปาแดรูก่อนจะออกทะเลหาปลา โดยขอให้ท่านคุ้มครองทั้งชีวิตของพวกเขา และปกป้องเรือให้ปลอดภัยจากพายุใหญ่กลางทะเลด้วย ทั้งนี้สัญญาเชิงพิธีกรรมที่เอ่ยนามถึงวาลีปาแดรูนั้น ชาวประมงบางพื้นที่แถบ 3 จังหวัดชายแดนใต้มักกระทำทั้งก่อนออกเรือ และตอนเรือกลับเข้าฝั่งแล้วด้วย

สิ่งที่น่าคิดคือ การเอ่ยนามวาลีปาแดรู ที่กระทำทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมนี้ วิธีปฏิบัติเชิงพิธีกรรมดังกล่าว บ่งบอกถึงการแผ่ขยายของศาสนาอิสลามในพื้นที่นี้ และพิธีกรรมประจำวันที่ชาวประมงไทยพุทธกระทำอย่างแทบไม่ทันสังเกตข้างต้น

ก็ชี้ร่องรอยแห่งอำนาจของอิสลามที่รับเข้ามาในอาณาเขตนี้ตาม การอ่านตำนานวาฬีแถวที่ 3 กับ 4 อันหนึ่ง “สารในใจ” ที่ได้วิเคราะห์ โดยประยุกต์จากหลักการของเลวี-สเตราส์ที่ว่ามานี้ ทำให้เรา ทราบว่าพิธีกรรมเอ่ยนามวาฬีป่าแดรุ อันมีอิทธิพลต่อชาวประมง ไทยพุทธเป็นอย่างมาก นี่คือสัญญาณของการยอมรับนับถืออิสลาม ให้เข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งเคยเคารพธรรมชาติมาก่อน นั้นเอง

สรุปความส่งท้าย

วรรณกรรมตำนานประจำถิ่นเรื่องวาฬี ในบางพื้นที่ของ 3 จังหวัดชายแดนใต้ที่ได้วิเคราะห์มานั้น มีความหมายเด่น อันแสดงให้เห็นการต่อรองระหว่างความเชื่อดั้งเดิม กับการที่จะ รับนับถือศาสนาอิสลาม นับสำคัญดังกล่าวสื่อผ่านสำนวนของ เรื่องราวในตำนานที่มีถึง 4 สำนวน โดยแบ่งได้ 2 กลุ่ม กลุ่มแรก เป็นตำนานวาฬีที่บ่งบอกความเชื่อในการนับถือธรรมชาติ และ เทพอันเนื่องด้วยธรรมชาติ กลุ่มที่สอง เป็นตำนานวาฬีที่บ่งบอก ความเชื่อต่อการนับถือศาสนทูต และศาสนาอิสลาม

ทั้งนี้ การปะทะทางความคิดในอดีตที่บรรพชน 3 จังหวัด ชายแดนใต้ กลุ่มหนึ่งยังคงยึดมั่นกับความเชื่อดั้งเดิม ส่วนอีกกลุ่ม ปรับไปเป็นมุสลิมแล้วนั้น ร่องรอยการต่อรอง แข็งขันดังกล่าว สื่อ ผ่านนัยสำคัญของตำนานวาฬีในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ประเด็นแรก “การกลับกันของเรื่อง” (inversion) ที่มี ตำนานวาฬีหลายสำนวนนั้น เรื่องเล่าที่สลับ กลับหัวกลับหางกัน นัยของการประกอบสร้างตำนานที่แต่ละพื้นถิ่นมีเรื่องราว ไม่เหมือนกันนี้ เช่น ความต่างที่บางแห่งก็เชื่อว่าวาฬีเป็นเทพเจ้า ทางธรรมชาติ ส่วนอีกที่กลับเล่าว่าวาฬีเป็นศาสนทูตอิสลามนั้น ความรู้สึกนึกคิดที่สลับกันนี้ ย่อมเป็นสัญญาณที่ยืนยันได้ ถึงร่องรอยแห่งการพยายามต่อรองทางความเชื่อ ความศรัทธาใน ภูมิภาคนี้เมื่อครั้งอดีต

ส่วนประเด็นสำคัญต่อมา ที่เราพบ “ชุดความคิด” (paradigm) อันเป็น “ขั้วตรงข้าม” (polar opposite) ของตำนาน วาฬีแต่ละสำนวนนั้น ความต่างขององค์ประกอบในเรื่องราวเกี่ยวกับ วาฬี ทั้งด้านเพศของวาฬี วัยของวาฬี สถานภาพของวาฬี พฤติกรรมของวาฬี และการปรากฏตัวของวาฬีนั้น หัวข้อเหล่านี้ ที่ถูกประกอบสร้างให้ต่างกัน ล้วนแฝงเร้นทั้งความขัดแย้งด้าน ความคิดความเชื่อ และการพยายามสร้างอำนาจต่อรองเพื่อ สนับสนุนความศรัทธาของแต่ละฝ่าย ที่ยึดถือไม่เหมือนกัน

อนึ่ง เมื่อนำตำนานวาฬีทั้ง 4 สำนวนที่พบในพื้นที่บาง ส่วนของ 3 จังหวัดชายแดนใต้ มาวิเคราะห์ “ทำนอง” ความรู้สึก แบบ orchestra score ตามหลักของเลวี-สเตราส์ ปรมาจารย์ ทางการวิเคราะห์ตำนาน เราจะพบ mytheme อันเป็นประเด็นที่ สามว่า “ความในใจ”ของบรรพชนในท้องถิ่นนี้ มีทั้งที่รู้สึกเป็น “ทำนองเห็นด้วย” (+) และเห็นต่างถึงขั้นปฏิเสธ (-) ต่อการที่จะ นับถือระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อต่อเทพอันเนื่องด้วย

ธรรมชาติ และความเชื่อต่อศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ท่าทีแห่งการรังรอง หรือขัดแย้งก่อนที่จะปรับเปลี่ยนมายอมรับ (- → +) ศาสนาหรือ ลัทธิใหม่นั้น กระบวนการดังกล่าวที่ว่ามา ก็คือปฏิริยาของการ ปะทะสังสรรค์ทางสังคม (social interaction) ในแง่การต่อรอง รวมถึงการขัดแย้งที่จะเลือกรับนับถือศาสนาของบรรพชนใน ภูมิภาคนี้เมื่อครั้งอดีตนั่นเอง

อนึ่ง หากเราหันไปพิจารณาเรื่องเล่าถึงวาฬี ที่ชาวบ้าน บางพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ทุกวันนี้ยังคงมีร่องรอยความเชื่อ ว่า วาฬีเป็นผู้อำนวยการพาทองการประมง เป็นผู้ดูแลรักษาเพื่อ สิริมงคลแก่ตนเอง และเป็นที่ศรัทธาในฐานะศาสนทูตอิสลาม ความนับถือต่อวาฬีที่มีสัญญาณเชิงพิธีกรรม เช่น จุดประทัดหรือ ถวายดอกไม้ก่อนออกรเรือ รวมถึงผูกผ้าสีที่หัวเรือหรือหลักเทียบ เรือ และบางคนก็ถวายไข่กับข้าวเหนียว การแสดงออกเชิง พิธีกรรมเหล่านี้ บ่งบอกว่าเรื่องเล่าถึงวาฬียังคงมีบทบาทต่อชาว บ้าน 3 จังหวัดชายแดนใต้ ทั้งในแง่ของหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และร่องรอยของอัตลักษณ์พื้นถิ่น ที่มีการประนีประนอม ผสม ผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับศาสนาอิสลาม ดังเราจะเห็น ว่าการแสดงออกเชิงพิธีกรรมเหล่านี้ จะมีทั้งชาวมุสลิมและชาว พุทธที่นับถือร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ทำให้เราพอจะแลเห็นการดำรง อยู่ของวรรณกรรมประจำถิ่นเรื่องวาฬี ที่มีร่องรอยแทรกซึมอยู่ใน วิถีชีวิตชาวบ้าน 3 จังหวัดชายแดนใต้ อันเป็นไปตามบทบาททาง คติชนวิทยานั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

ชนากกร ชันลี. ผู้ให้สัมภาษณ์.

27 มิถุนายน และ 8 กรกฎาคม 2556.

นาอีย ชูยี. ผู้ให้สัมภาษณ์.

9 กรกฎาคม และ 30 กรกฎาคม 2556.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). “สังเขปประวัติศาสตร์มลายูปัตตานี” ใน มลาญศึกษา: ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชน มลายูมุสลิมในภาคใต้. หน้า 16-55.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ร่วมกับอมรินทร์.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). “พิธีบวงสรวงเจ้าแม่สองนาง: พิธีกรรมที่นำไปสู่ความสมานฉันท์ของกลุ่มชนเวียดนาม กับกลุ่มชนชาวไทยในจังหวัดมุกดาหาร” ใน วารสาร สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม- ธันวาคม), 60-68.

มูรชิตี กาลอ. ผู้ให้สัมภาษณ์.

24 มิถุนายน และ 7 กรกฎาคม 2556.

มุฮัมหมัด อาตัม. ผู้ให้สัมภาษณ์.

2 กรกฎาคม และ 20-23 กรกฎาคม 2556.

รอมลี เรื่องปราชญ์. ผู้ให้สัมภาษณ์.

5 กรกฎาคม และ 21-22 กรกฎาคม 2556.

ศิริพร ณ ถลาง. (2548). **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อিবรอเฮ็ม เบ็นบาเฮม. ผู้ให้สัมภาษณ์.

29 มิถุนายน และ 10 กรกฎาคม 2556.

Fontenrose, Joseph. (1966). **The Ritual Theory of Myth**. Berkeley: University of California Press.

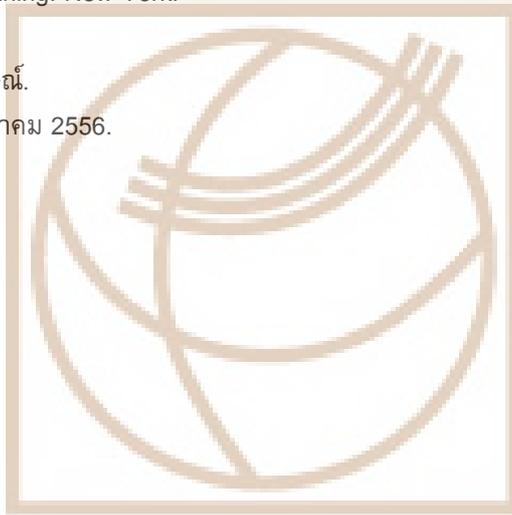
Foucault, Michel. (1990). **The History of Sexuality Volume1: An Introduction**. Trans. by Robert Hurley. New York: Vintage Book.

Lévi-Strauss, Claude. (1964). "The Structural Study of Myth" in *Structural Anthropology*. New York: Basic Book.

_____. (1978). *Myth and Meaning*. New York: Schocken.

อিবรอเฮ็ม เบ็นบาเฮม. ผู้ให้สัมภาษณ์.

29 มิถุนายน และ 10 กรกฎาคม 2556.

Institute of Culture and Arts